

tuğu bilinmeyen bazı kitapları da şunlardır: *İkârû'l-müte'evvilin* (Nazzâm'in kelâm sisteminin tenkidi), *Nakzû'l-fünûn li'l-Câhiz* (Câhiz'in i'câz görüşünün tenkidi), *Naqzu Nakzi'l-Lüma' li'l-Eş'arî* (Ali el-İskâfî veya Kâdî Abdülcebbar'ın Eş'arî'ye ait *el-Lüma'a* karşı yazdığı *Naqz*'in tenkidi), *el-İbâne'an mezhebi ehli'l-küfr ve'd-dalâle, et-Ta'dil ve't-tecvir, Şerhu'l-Lüma' li'l-Eş'arî, er-Red'ale'l-Mu'tezile fi me'stebehe aleyhim min te'vili'l-Kur'an, Fi Enne'l-ma'düm leyse bi-şey', Şerhu Edebi'l-cedel, Keyfiyyetü'l-istishâd, Değâ'ıku'l-ke-lâm, İmâmetü Benî 'Abbâs, el-Kerâmât, Taşarrufü'l-'ibâd ve'l-farq beyne'l-halk ve'l-iktisâb, ed-Dimâ'ülletî ceret beyne's-şahâbe, Keşfü'l-esrâr ve hetkü'l-estâr fi'r-red'ale'l-Bâhniyye, el-Kesb, el-Bağdâdiyyât, el-Cür-câniyyât, el-İşbahâniyyât, Nihâyetü'l-icâz, el-İmân, et-Tebşıra, el-Mukaddimât fi usûli'd-diyânât, el-Mesâ'ilü'l-Şostantîniyye, er-Red'ale'l-mütenâsihîn, el-Mesâ'il ve'l-mücâlesâtü'l-menşûre, el-İmâmetü'l-kebire, el-İmâmetü's-şagîre, er-Rudud'âlâ Ebî Tâhir b. Kâsım, Ecvibetü ehli Filistin, Mesâ'il se'elehâ İbn 'Abdilmü'min, el-Uşûlü'l-kebîr, el-Uşûlü's-şagîr, Mesâ'ilü'l-uşûl, Fazlü'l-cihâd, Emâlî, İcmâ'u ehli'l-Medîne, et-Taqrîb ve'l-irşâd fi usûli'l-fıkh* (M. Ramazan Abdullah, s. 196-216).

BİBLİYOGRAFYA :

Bâkîllânî, *et-Temhid* (nşr. R. J. McCarthy), Beyrut 1957, s. 145, 214-215, 227-229, 258-263, 280-282, 286-296, 304-305, 330-333, 346-350, ayrıca bk. nâşirin girişi, s. 11-13, 22-27, 30-32; a.e. (Ebû Rîde), nâşirin girişi, s. 1-31; a.mlf., *el-Beyân* (nşr. R. J. McCarthy), Beyrut 1958, s. 8-9, 18, 79; a.mlf., *i'câzû'l-Kur'an*, nâşirin girişi, s. 16-30, 34-35, 49-54, 63; a.mlf., *el-İnsâf*, s. 7, 13-14, 16, 22-27, 30-41, 51, 54, 57-58, 59, 63-64, 71, 105, 136, 172, 176; Bağdâdî, *Uşûlü'd-dîn*, s. 45, 67, 90, 109; a.mlf.,

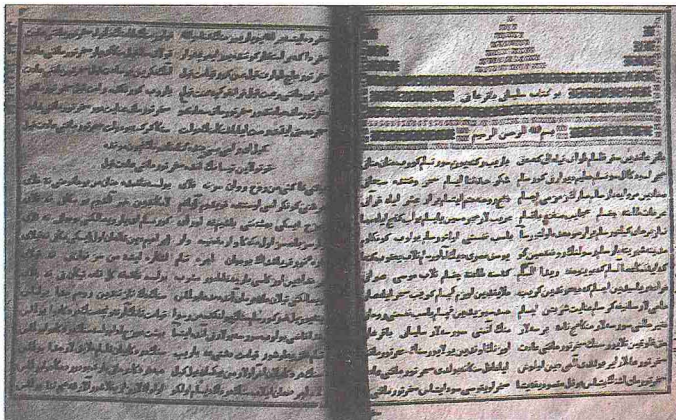
el-Farq (Kevserî), s. 221; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, V, 379-380; İsfereyînî, *et-Tebşir*, s. 119; İbn Hazm, *el-Faşl* (Umeyre), II, 303; III, 286; IV, 5; V, 6, 76, 80-99, 109, 142, 185, 202; Kâdî İyâz, *Tertîbü'l-medârik*, Kahire 1947, s. 243, 247, 249, 256; Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, *el-Âvâsım* (Tâlibî), s. 119; a.mlf., *Ahkâmü'l-Kur'an*, III, 457; Şehristânî, *el-Müel* (Vekîl), I, 95, 98; İbn Asâkir, *Tebyînü kezîbi'l-müfterî*, s. 119-120, 177, 178, 222-224, 398-399; Fahrreddin er-Râzî, *Levâmî'u'l-beyyînât*, s. 36; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, IX, 11-12; İbn Hallikân, *Vefeyât*, IV, 269; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XVII, 190-193; İbn Teymiyye, *Mecmû'u fetâvâ*, IV, 167; VI, 135; VII, 119, 154; İcî, *Cevâhirü'l-ke-lâm* (nşr. Ebü'l-Ulâ el-Afîfî, *Mecelletü Külliyyeti'l-âdâb*, II, Kahire 1934, içinde), s. 133, 156, 170, 181, 208, 210; Sübkî, *Tabakât*, III, 352; İbn Ferhûn, *ed-Dibâcü'l-müzhzeb*, II, 228-229; İbn Haldûn, *Muqaddime*, Kahire, ts. (Dârü's-Şa'b), s. 429; İbnü'l-Vezîr, *İşârü'l-hak'ale'l-halk*, Beyrut 1403/1983, s. 322; *Keşfü'z-zunûn*, I, 173; II, 1485, 2042; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, III, 160, 168; *İzâhu'l-meknûn*, I, 98; II, 691; Ammâr Tâlibî, *Ârâ'u Ebî Bekr b. el-'Arabî el-Kelâmîyye*, Beyrut, ts. (eş-Şirketü'l-Vataniyye), s. 10-11, 127, 159; Abdurrahman Bedevî, *Min Târîhi'l-ihlâd fil-İslâm*, Kahire 1945, s. 138; a.mlf., *Mezâhibü'l-İslâmiyyîn*, Beyrut 1971, I, 569-591, 595-627; Sezgin, *GAS*, I, 608-609; Abdürraûf Mahlûf, *el-Bâkîllânî ve kitâbühâ i'câzû'l-Kur'an*, Beyrut 1978, s. 77-78, 88-90, 108-109, 534; Hüsnî Zeyne, *el-'Akl'inde'l-Mu'tezile*, Beyrut 1978, s. 25, 26-27, 144; Ömer Ferrûh, *Târîhu'l-edeb*, III, 51; M. Ramazan Abdullah, *el-Bâkîllânî ve ârâ'ühül-ke-lâmîyye*, Bağdad 1986, s. 132 vd., 179-215, 224 vd., 593-607; İzmîrî İsmâil Hakkı, "Ebû Bekir Bâkîllânî", *DİFM*, sy. 5-6 (1926), s. 137-172; F. Rosenthal, "A Tenth Century, Document of Arabic Literary Theory and Criticism", *MW*, XLII (1952), s. 58-61; Yusuf Ibish, "Life and Works of al-Bâqîllânî", *IS*, IV (1965), s. 225-236; Halim Sabit Şibay, "Bâkîllânî", *İA*, II, 253-257; Abdülkayyûm, "Bâkîllânî", *UDMİ*, III, 977; R. J. McCarthy, "al-Bâqîllânî", *ELP* (İng.), I, 958.

ŞERAFEDDİN GÖLCÜK

BÂKİR, Muhammed b. Ali

(bk. MUHAMMED el-BÂKİR).

Bakırgan
Kitabı'nın
ilk iki sayfası
(Kazan 1847)

BAKIRGAN KİTABI

Hakim Süleyman Atâ'nın

(ö. 582/1186)

tasavvufî şiirlerden derlediği
manzume ve kısıslar mecmuası.

Eserlerinde Süleyman, Kul Süleyman, Hakîm Hâce Süleyman, Hakîm Süleyman, Hakîm, Hakîm Hâce, Süleyman Bâkırğânî isimlerini kullanan Hakîm Atâ, Ahmed Yesevî'nin üçüncü halifesi olup, Yesevî tarzında hikmetler söylemiş ve Orta Asya tasavvuf edebiyatında ondan sonra hikmet an'anesini geliştirmiş en eski süfî şairdir.

Bakırgan Kitabı, değişik zamanlarda yaşamış çeşitli şairlere ait birtakım ilâhî ve süfiyâne şiirlerin toplandığı bir mecmuadır.

On dört şairin 124 manzumesiyle yine bunlardan bazılarına ait sekiz manzum hikâyeden meydana gelmiştir. Manzumelerden kırk dördü Hakîm Atâ'ya, yirmi biri Şemseddin'e, on dokuzu İkânî'ye, on üçü Ubeydî'ye, on ikisi Ahmed Yesevî'ye, dördü Şerîf'e, dördü Hudâdâd'a, birer tanesi de Şühüdî, Gazâlî, Şeyhî, Fakîrî, Kâsım, Garîbî ve Hatâ'ye aittir. Mecmuadaki manzumeler hikmet tarzının en güzel örnekleridir. Eserde dervişlerin ve dervişliğin faziletlerine ve dünyanın fâniliğine dair birtakım mutasavvıfâne düşüncelerle Ahmed Yesevî için yazılmış methiyeler de yer almaktadır.

Mecmuanın sonunda yer alan manzum hikâyelerden Hz. Peygamber ve kızı Fâtıma'nın ölümlerini anlatanlar Şemseddin'e, mi'râcî ve Hz. İbrâhim'in oğlu İsmâil'i kurban etme teşebbüsünü anlatanlar Süleyman Atâ'ya, Hz. Peygamber'in oğlunun ölümünü anlatan Ubeydî'ye, Cenâdil Kalesi'nin kurtuluşunu anlatan hikâye ise Hatâ'ye aittir. "Yarım Alma Kitabı"nın da Süleyman Atâ tarafından yazıldığı tahmin edilmektedir.

Yüzyıllardan beri Orta Asya, Volga, Hârizm ve Kıpçak Türkleri arasında büyük bir vecd ve heyecanla okunan *Bakırgan Kitabı* ilk defa 1846'da Kazan Dârülfünunu Matbaası'nda basılmıştır. Çift sütun halinde seksen altı sayfadan ibaret olan bu baskının her sayfasında ortalama elli mısra vardır. Yine aynı matbaada 1301'de (1884) basılan nüsha ise 144 sayfa olup her sayfası ortalama yirmi altı mısradır. Eserin birçok yazma nüshası da vardır.

Süleyman Atâ'nın *Bakırgan Kitabı* gibi *Âhir Zaman Kitabı* ve *Hazreti Mer-yem Kitabı* da aynı bölgelerde yüzyıllardan beri okunagelen kitaplar arasındadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Köprülü, *İlk Mutasavvıflar* (Ankara 1984), s. 57, 172-174, 176; Ali Rahim — A. Aziz, *Tatar Edebiyatı Tarihi*, Kazan 1923, II, 102-108; Neclâ Pekolcay, *İslâmî Türk Edebiyatı*, İstanbul 1981, I, 102; W. Barthold, "Hakim Ata", *EI*, II, 239; R. Rahmeti Arat, "Hakim Ata", *İA*, V/1, s. 101-103; Günay Alpay, "Hakim Ata", *EI*² (İng.), III, 76.

TUNCER GÜLENSOY

BAKIRGANI

(bk. HAKİM ATÂ).

BAKIRIYYE

(الباقية)

İmâmiyye Şiâsi içinde imâmetin Ali Zeynelâbidin'den sonra oğlu Muhammed el-Bâkir'a intikal ettiğini ve onun "beklenen mehdî" olduğunu öne sürenlere verilen ad (bk. MUHAMMED el-BÂKİR).

BAKIYYE b. VELİD

(بقية بن الوليد)

Ebû Yuhmid Bakıyye b. el-Velid el-Kelât el-Hımsî (ö. 197/812)

Muhaddis.

Tebeû't-tâbiinden olan Bakıyye kendi ifadesine göre 110'da (728) doğdu. Yetişme çağı hakkında bilgi bulunmamaktadır. Muhammed b. Ziyâd el-Elhânî, Temmâm b. Necîh, Şu'be b. Haccâc, Dahhâk, Yezid b. Hârûn gibi birçok âlimden hadis rivayet etti. Kendisinden hocaları İbn Cüreyc, Evzâî, Şu'be b. Haccâc, Abdullah b. Mübârek'ten başka İsmâil b. Ayyâş, Hammâd b. Zeyd, Vekî b. Cerrâh gibi birçok muhaddis hadis almıştır.

Bağdat'a giderek hadis rivayet eden Bakıyye, adı üzerinde çok söz söylenen bir muhaddistir. *Tezkiretü'l-huffâz*'da ona hadis hâfızları arasında yer veren Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*'de hakkında bütün söylenenleri ve münker* kabul edilen rivayetlerini sıralamıştır. Abdullah b. Mübârek onun adları bilinen şeyhleri künyeleriyle, künyeleriyle maruf râvileri de isimleriyle zikretmek suretiyle hadisçileri yordüğünü, sadûk* bir kişi olmasına rağmen her önüne gelenden rivayette bulunduğunu belirtir. Hüccet kabul edilmemesinin en önemli sebebi, za-

yıf râvilerden duyduklarını kendileriyle görüştüğü sika* râvilerden duymuş gibi tedlis* yaparak nakletmesidir.

Yanlış okuma sebebiyle Ebû Yuhmid yerine Ebû Muhammed diye de künyelendiğine işaret edilen Bakıyye'nin geniş bilgisine, zeki ve zarif kişiliğine rağmen tedlis kusuru yüzünden Buhârî bir rivayetini mütâbî* ("Ezân", 65), Müslim de bir hadisini şahid* olarak ("Nikâh", 101) zikretmişlerdir. İbn Huzeyme onun rivayet ettiği hadislerin delil olarak kullanılmayacağını söylemiştir.

Sika râvilerden rivayet ettiği bilinen hadislerine güvenilebileceği, zayıf ve tanınmayan kişilerden rivayet ettiklerine ise itibar edilemeyeceği, âlimlerin Bakıyye hakkındaki ortak görüşüdür.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 469; *el-Cerh ve't-ta'dil*, II, 434-436; İbn Adî, *el-Kâmil*, II, 504-511; Hatib, *Târîhu Bağdâd*, VII, 123-127; Mizî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, Beyrut 1403-1405/1983-85, IV, 192-200; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, I, 289-290; a.mlf., *Mizânü'l-i'tidâl*, I, 331-339; a.mlf., *A'lâmü'n-nübelâ*, VIII, 518-534; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, I, 473-478.

İSMAİL L. ÇAKAN

BAKİ

(الباقى)

Allah'ın isimlerinden (esmâ-i hüsnâ) biri.

Sözlükte "sebat ve devam etmek, kesintiye uğramadan geleceğe doğru sürüp gitmek" anlamındaki bekâ kökünden türeyen bir sıfattır. Esmâ-i hüsnâdan biri olarak "gelecekte varlığının sona ermesi düşünülemeyen" anlamına gelir ki "Allah'tan başka her şeyin gelip geçici olduğu" mânasını ifade eden fânînin zıddıdır. Kur'an-ı Kerim'de bâkî isminin ihtiva ettiği mâna, aynı kökten türeyen fiil ve ism-i tafdil sigaları ile Allah'a nisbet edilmiştir (Tâhâ 20/73; er-Rahmân 55/27). Yine Allah'ın isimlerinden olmak üzere Kur'an'da yer alan âhir ve samed kelimeleri de (el-Hadîd 57/3; el-İhlâs 112/2) bâkinin mânasını destekler niteliktedir. Allah'ın isim ve sıfatları başlangıçsız (ezelî) ve nihayetsiz (ebedî) olma özelliği taşıdığına göre O'nun hay ismi "ezelî ve ebedî bir hayatla diri" anlamına gelir ve bu mânasıyla Allah'ın sonsuzluğunu vurgulamış olur. Nitekim bir âyette Cenâb-ı Hak hay ismiyle anıldıktan sonra ölümden münezzehtir (lâyemût) olmakla nitelendirilmiş (el-Furkân 25/58) ve bir bakıma bâkî ismi tefsir edilmiştir.

Hadislerde bâkî mânasını içeren ve özellikle Hz. Peygamber'in dua ve münâcâtlarında yer alan ifadeler mevcuttur; ayrıca aynı anlama gelen dâim ismi de Allah'a nisbet edilmiştir (bk. Beyhakî, s. 9-12).

Bâkî, kelâm literatüründe "varlığının sonu olmayan" anlamında Allah'ın isim ve sıfatları içinde zâtî-selbî grubundan kabul edilmiştir. Gazzâlî'nin de belirttiği gibi "kendinden ötürü varlığı zarurî" (vâcibü'l-vücûd bizâtihi) olan Allah'ın, zamanın hem geçmişi hem de geleceği açısından nihayetsiz olması aklen de zorunludur. Çünkü mevcudiyetini kazanıp sürdürülebilmesi için başkasına muhtaç olmaktan münezzehtir bulunan Allah'ın zâtî değişime mâruz kalmayacağı gibi zamana da bağımlı değildir. Ancak değişim kanunlarına tâbi bulunan insanın zihni, zamanı geçmişe ve geleceğe bağlı olarak idrak eder. Bu sebeple de kelâmcılar yaratıcının sonsuzluğunu geçmiş açısından kadim ve ezeli, gelecek açısından da bâkî ve ebedî kavramlarıyla ifade etmek istemişlerdir.

Bütün İslâm bilginleri Allah'ın bâkî oluşu noktasında görüş birliği içindedir. Ancak aşırı Şif gruplarına mensup Beyân b. Sem'an, "O'nun vechi (zâtı) müstesna her şey yok olmaya mahkûmdur" (el-Kasas 28/88) meâlindeki âyetin hükmünü Allah'ı da içine alacak şekilde genelleştirmiş ve bu âyetteki vech kelimesine yaratılmışlara mahsus "yüz" mânası vererek Allah'ın yüzü hariç zâtının yok olacağını ileri sürmüştür. Fakat Beyân b. Sem'an'ın bu görüşü mutlak mânada ulûhiyyet kavramına, Allah'ın isim ve sıfat-

İsmail Hakkî Altunbezer hattıyla celf-sülûs müsennâ "Hüve'l-bâkî" levhası (Mustafa Düzgünman koleksiyonu)

